

מחשבה קצרה על הדף

הרב יחזקאל הרטמן

SHORT MACHSHAVA ON THE DAF

סנהדרין דף יג

עומק ענין עיבור השנה

עיבור השנה נועד להתאים את חודשי הלבנה לתקופה שתלויה בחמה. שני פסוקים הובאו בענין זה בדף זה: "חג האסיף תקופת השנה", שסוכות צריך לצאת בתקופת תשרי. וכן "שמור את חודש האביב", שמור אביב של תקופה שיהיה בחודש ניסן.

בפרי צדיק (חודש אדר ב) מבאר שעיבור השנה הוא חיבור זמן הלבנה לזמן החמה. וזה מימוש הכתוב "והיה אור הלבנה כאור החמה", ששני המאורות מתחברים ביניהם.

ונביא מה ששמעתי ממור"ר הגר"מ שפירא זצ"ל בענין זה. אומות העולם מונים לחמה, עם ישראל מונים ללבנה. החילוק הגדול בין היקף החמה להיקף הלבנה הוא, שהחמה מקיפה במשך שנה, ואין משמעות לחילוק חדשים. ואילו הלבנה יש לה היקף חודשי בלבד. שנה הוא מלשון שחוזר ושונה, ומלשון ישן, שחוזר על הקודם. ואילו הלבנה יש בה חידוש, שכל חודש מתחילה בנקודה קטנה עד שגדלה ומתמלאת וחוזר חלילה. המהלך של חידוש שייך ללבנה, והמהלך של ישן שייך לחמה.

הכפירה הגדולה שיש בעולם, מבואר ברמב"ן סו"פ בא, שהעולם הוא קדמון. אוה"ע הולכים במהלך זה, ועומק הדבר הוא שאין כאן בורא ונברא. אבל אנו מאמינים שיש בורא ונברא, ולעולם יש ראשית ותכלית. יש לו מהלך: תחילה, אמצע, סוף. מי שמונה לחמה, הולך בדרך כפירה שהעולם ישן בלי חידוש. והמונים ללבנה, רואה את העולם כהולך לקראת התכלית.

בדרך כלל שני המהלכים לא קרבים זה לזה. עיקר מה שמתגלה הוא החמה. הלבנה שולטת רק בלילה, בהסתר. אך במצוות עיבור השנה, אנו באים לחבר להדיא את החמה ללבנה. שכן התכלית היא "ומלאה הארץ דעה את ה'", שגם תחת השמש יתגלה שהעולם הוא מחודש והולך לקראת תכליתו. בעיבור השנה אנו מתייחסים להיקף השמש, שהלבנה לא תהיה ספירה עצמית שאינה מתחברת לעולם. אנו מחברים את המניין שלנו, למניין האומות, כדי להשפיע אליהם.

וזה סוד הענין שהבאנו בשם רבי צדוק, "והיה אור הלבנה כאור החמה", שלעתיד לבוא יתגלה בעולם הענין של חידוש, שיש בורא ומנהיג, ויהיה חיבור בין החדשים לשנת החמה. וזהו מה שמתבאר כאן בדף זה הזמנים הנכונים, מתי שמיועד עפ"י שמים, לחבר את שנת החמה לשנת הלבנה גם בעולם הזה.

דף יד

מת על קדה"ש אין לו יסורים

מסופר בגמ' כאן על רבי יהודה בן בבא שמסר נפשו כדי לסמוך את החכמים. וכשהכירו בהם האויבים, אמר להם "בני רוצו", והריני מוטל לפניכם כאבן שאין לה הופכים". מבאר המהרש"א: "ר"ל שלא אהפוך עורף לרוץ מפניהם רק הנני מוטל לפניכם לקבל המיתה מאהבה, בלי הרגש צער, כאבן הזה שאינו מרגיש". ומה הפירוש שאינו מרגיש צער?

והרה ציינו לדברי מהר"ם מרוטנבורג (שו"ת דפוס פראג סי' תקיז): "שכן שאמר מהר"ם, מאחר שגמר אדם בדעתו למסור את נפשו עקה"ש, מכאן ואילך כל מיתה שעושין לו אינו מרגיש כלל. וראיה מן המסורה (היכן שמצויין קשר בין ב' פסוקים) הכוני ב' (שמישיב ב' פסוקים שכתוב בה "הכוני" (ההדי) הכוני בל חליתי (משלי כג, לה), וחד הכוני ופצעוני (שיר השירים ה, ז), כלומר כשהכוני ופצעוני לא היה לי כאב, הכוני בל חליתי."

וממשיך המהר"ם: "ותדע שכך הוא, שאין לך אדם בעולם שאם היה נוגע באש באבר קטן שלא היה צועק, אפילו אם יעלה בדעתו לעכב עצמו מלצעוק, אינו יכול לעשות, ואנו רואים קדושים שאינם צועקים כלום."

ודבר זה מובא בעוד מקומות, כגון היעב"ץ בספרו בירת מגדל עוז (אבן הבוחן פינה א אות כו) שכתב שנראה שאדם שמוסר נפשו עקה"ש יש לו לברך "ברוך אתה ה' אמ"ה אשר קדשנו במצוותיו וצונו לקדש שמו ברבים", ויברכנו בשמחה גדולה בלב שלם ובנפש חפצה, שזכה להקריב עצמו למלך הכבוד. וכן מקובל מקדושים, שכל המוסר עצמו לסבול יסורים עקה"ש בלב שלם, שוב אינו מרגיש בשום יסורים קשים ומרים שבעולם.

בספרי החסידות מובא הסבר. בספר עמוד העבודה (לר"ב מקוסוב, קידוש המחשבה אות ט) מבאר שהמוסר עצמו עקה"ש נשמתו מתדבקת להקב"ה, וכיון שאין לה חיבור לגוף, אינה מרגישה ביסורי הגוף. וכע"ז כתב הערבי נחל (פרשת מסעי) שכאשר אדם יוצא ליהרג ומתלהב בחשק נמרץ, ממילא מעלה את כל חושיו מעולם המעשה לעולם המחשבה, ועל כן אינו מרגיש ביסורים. ואדרבה ככל שיש יותר יסורים יש לו יותר תענוג רוחני.

ונסיים בהערה אחת שמביא בגליוני הש"ס בברכות (סא, ב) גבי רבי עקיבא שהיו סורקים את בשרו במסרקות של ברזל, והמשמעות שם, וכן מפורש בירושלמי, שבפועל סבל יסורים גדולים עד מאד. וכן מובא בספרי המקובלים שיסורי ר"ע גרם לשבירת הקליפה ועוד ענינים בעולם. וקשה דלפי דברי המהר"ם אדם שמוסר נפשו לא מרגיש יסורים. ותירץ הגליוני הש"ס: "וי"ל דר"ע בגודל קדושתו ומדרגתו רצה ביותר בהרגש היסורים, כי אדרבה רצה לסבול יסורים עבור חובת קדושת שמו ית' על כן לא ניטל ממנו ההרגש, כי הוא בעצמו לא רצה בכך, כי אדרבה רצה בהרגש."

דף טו

שכר ועונש בבהמה

למסקנת הגמ' דרשינן מהפסוק "וגם בעליו יומת", דכמיתת בעלים כך מיתת השור - בב"ד של כ"ג. האחרונים (חי' הגרש"ר סי' ב) לומדים שכל דיני נפשות שקיימים באדם קיימים בשור.

וצ"ב מה הפירוש שמענישים שור ודנים אותו כמו בדיני נפשות.

יש דיון גדול בראשונים האם יש מושג של שכר ועונש בבהמה. ועיקר הדברים נסוב על הפסוק בפרשת נח (בראשית ט, ה) "מיד כל חיה אדרשנו", וסדנו הראשונים האם הביאור הוא שהקב"ה ידרוש את נפש האדם מחיה שהרגה אדם, או דלמא שהכוונה שהקב"ה ידרוש את נפש הנרצח מיד הרוצח ע"י חיה שתהרגנו. והרמב"ן שם מאריך בזה, ומעיר על הפירוש הראשון, וכי יתכן שיהיה עונש לבהמה שהרגה אדם. ויישב שזו גזירת מלך,

כלומר מה שקל לאדם לעשות מעצמו. ואומרים לו שאין הבור מתמלא מחולייתו כלומר שהאדם בחייו צריך להשלים גם את החלקים שהם קשים עבורו, גם הדברים שבשבילו הם נסיון. אמר להם דוד המלך שאכן חלק עיקרי בעבודת האדם הוא התגברות היצר, ומלחמה עמו, ולכן צאו למלחמה, כלומר מלחמת היצר.

ומוסיף ר"צ הכהן שהשלמת האדם היא ע"י יצה"ר, כמו שדרשו טוב מאד זה יצה"ר. וכן דימו את היצה"ר לשאור שבעיסה, שהיא משלימה את הלחם.

האוהב ישראל מאפטא (ליקוטים חדשים) מבאר, שכשבאו חכמי ישראל וביקשו פרנסה, הכוונה לפרנסה ממש. אך השיב להם דוד שיש לאדם לאחוז במידת הבטחון ואין צריך לעשות יותר מדי השתדלות, והיינו צאו והתפרנסו זה מזה. ואמרו לו שיש בנ"א שאין להם שלימות בבטחון ועליהם לעשות השתדלות גדולה יותר. ואמר להם שאה"נ אנשים אלה צריכים לעסוק בפרנסה כדרך הטבע, וזהו המלחמה, העיסוק בפרנסה.

ממשיכה הגמ' שסדר היציאה למלחמה, היה שיועצים באחיתופל, נמלכין בסנהדרין ושואלין באורים ותומים. ומבאר רבי צדוק הכהן, שבמלחמה צריכים בתחילה עצת השכל. אח"כ לבדוק מהי דרך התורה. ואורים ותומים הם גדר נבואה.

לכל אדם יש חלק בכל אלו, והם ג' עמודי העולם: גמ"ח הם כנגד השכל, שהיא דבר שכלי לסייע לזולתו. תורה זה להבין דרכו ע"פ התורה. עבודה היא שהשכינה שורה במעשי ידיו, ויכול לדעת אם רצון ה' במעשיו לפי הצלחתו או אי הצלחתו. כלומר, הכל מורה על מהחל האדם בכל יום איך ידע מה לעשות.

דף יז-א

אלדד ומידד מתנבאים במחנה

אלדד ומידד התנבאו. ובתוכן נבואתם יש ג' שיטות בגמ': א) משה מת ויהושע מכניסם לא"י. ב) עלי שליו עלי שליו. ג) גוג ומגוג.

בביאור השייכות של נבואות אלה כאן, ביאר המהר"ל בחי' אגדות, שהאופן הא' שייך, שכן משה התלונן שהמשא כבד עליו, וא"כ כשיכנסו לארץ לא יהיה לו יותר משא זה. האופן הב' נוגע כמובן לבשר שביקשו. האופן הג' שייך לכאן מפני שגוג ומגוג מייצגים את כל השבעים אומות (ומובא בשם הגר"א שהם בגימ' שבעים), וזה שעם ישראל ינצח את גוג ומגוג - השבעים אומות - הוא מכוח השבעים זקנים, שכיון שיש בעם ישראל שבעים זקנים יש לה את הכח לנצח את השבעים אומות.

ולבאר דבר זה יותר, נביא מן השם משמואל (פרשת בהעלותך תרע"ג) עם הקדמה מתוך ספרנו מענה יחזקאל על במדבר.

הנה לכא' תמוה איך נתנבאו "משה מת ויהושע מכניס", הרי מניעת משה מלהכנס היתה כתוצאה מחטא מי מריבה. והגם שהדבר נרמז כבר בפרשת שמות ב"עתה תראה", אך לומר זאת במפורש, מהיכי תיתי. אלא הביאור כך:

כשהתעורר נושא הבשר, משה אמר להקב"ה: "לא אוכל אנכי לבדי לשאת את כל העם הזה כי כבד ממני", ולכא' תמוה שהרי עד כאן משה היה מליץ יושר בעד ישראל בכל החטאים הכבדים שהיו במדבר, כולל חטא העגל והמרגלים, והיאך דוקא כשמבקשים בשר הוא 'מרים ידיים'?

כטעם "סקול יסקל השור", והרי אין זה עונש לבעלים באיבוד ממונו, דגם שור המדבר נסקל (לחד מ"ד), אלא ע"כ גזירת מלך היא. ובהמשך דבריו מבאר יותר, שפסוק זה מכניס בבהמה את הטבע שלא להרוג בנ"א, שכיון שכתוב בתורה שאסור לה להרוג ממילא יש פה את הטבע שלא להרוג.

ובאמת מצינו במקומות אחרים שכר ועונש בבהמה. בילקוט שמעוני (שמות רמז קפז) איתא שעל כך שלא נבחו הכלבים ביצ"מ, זכו לשכר "לכלב תשליכון אותו". בכלבו (סי' קח) מובא, למה זכו חיה ועוף לכסות דמין יותר מבהמות, לפי כשהפילה רבקה את עצמה מעל הגמל כשראתה יצחק נשרו בתולותיה, והיה יצחק חושד לאליעזר שבא עליה, והביאו אל המקום שנפלה והראה לו דם הבתולים, כי באה חיה אחת ושמרה אותו שלא לקוהו כלבים ושאר חיות השדה... ועוף נמי זכה, לפי שלימד לקין לקבור את הבל אחיו (עפ"י התנחומא).

בבית האוצר (ה"א כלל נה) מאריך בזה, ומביא מב"ר (פרשה כו): "אמר ר"א אין לך אדם שהוא מתחייב באדם הזה אלא אדם כיו"ב, ר' נתן אומר אפילו זאב וכלב (תובעין עליהם דין שמים אם הזיקו לאדם), ר' הונא בר גוריון אמר אפי' מקל אפי' רצועה". ומבאר את השיטה שמענישים אפילו דומם, ע"פ דברי רבי פנחס מקארץ זצ"ל שכל הדברים שבעולם יש להם חיות ואפילו הדומם, והכוונה שהניצוץ הקדוש שבו הוא חיותו, ועל כן דומם שהמיתו אדם על ידו, מסתלק ממנו הקדושה שבו, וזהו מיתתו.

רבי ראובן מרגליות מציין לתיקו"ז (תיקון ע דף קלג): "אית נפשא דמרכיבין לה בכלבא", כלומר נשמה שמתגלגלת בבעלי חיים, ובהן שייך שכר ועונש. ובשם משמואל (ויקרא תרע"א) מאריך בענין זה, ומבאר שהזכות של אותן נשמות, שהבהמה הזו תעלה לקרבן או תישחט ובכך תבוא לתיקון. ומסיים: "אך אם ח"ו נאשמה הנפש בעבירות שאינן ראויות לחלק הטוב שבבהמה, אז לא תוכל הנפש להידבק בחלק הטוב שבבהמה רק בחלק הרע שבה, ואז תוסיף הבהמה לעשות מעשים מכוערים שאינן ראויין אפי' לבהמה, שנפש הרשע המגולגלת בה מושכת אותה למעשים מכוערים אלו."

וממשיך ומבאר: "ובזה יובן ענין שור הנסקל, שלכא' אינו מובן שהרי אין הבהמה בעלת בחירה ולא שייך למען ישמעו ויראו ולמה תיענש, אך הוא הדבר שהעונש מגיע לנפש הרשע המגולגלת בה". נמצא שהטעם שיש עונש בבהמה (ובדומם) הוא משום גלגול נשמות, וזה נותן קצת הבנה בעניין.

דף טז

עמך ישראל צריכין פרנסה

בעובדא דדוד המלך, שהיה קם בחצות וכו', ואמרו לו שהציבור צריך פרנסה וכו', ואמר להם לכו ופשטו ידיכם בגדוד. המפרשים מקשים שמשמע שכל יום ארע מעשה זה, כמו שכל יום היה קם בחצות. וזה קשה דאטו בכל יום עשו מלחמה.

בספר דובר צדק לרבי צדוק הכהן (עמ"ס ברכות) מבאר את המעשה ע"פ הדרוש:

דוד המלך היה קם ע"י הכינור, דהיינו נקודת היראה שבלב שגורמת שהאדם לעולם אינו ישן לגמרי, דהקב"ה לפניו "שויתי ה' לנגדי תמיד". וכשניעור לומד תורה עד הבוקר. השחר מעורר את האדם ובאים חכמי ישראל, והיינו שמעוררים את נפש האדם לבוא לעבודת ה', שאחרי שלומדים תורה צריכים לעסוק במצוות. וזה שאומרים לדוד שצריכים פרנסה. ואמר להם שכל אחד ישלים חוקו במצוות השייכים לטבעו,

אלא ההסבר הוא, משה רבינו כולו רוחניות, וכשעם ישראל עוברים נסיונות ברוחניות כמו חטא העגל, משה יכול לעמוד בפרץ. אך כשהציבור עסוק בתאוות גשמיות, לזה משה רבינו אין שייכות. "מאין לי בשר?" אין אני יכול להתעסק עם קהל ששקוע בגשמיות. כאן נוצר הפער בין משה רבינו לכלל ישראל. וכאן מתחיל מה שהבאנו לעיל בשם הזוהר שמשה רבינו הוא חמה ועם ישראל בכניסתן לארץ הם לבנה. כלומר יש פער ביניהם. ולכן דוקא כאן נאמר "משה מת ויהושע מכניס", שכאן התגלה שמשה רבינו לא שייך לעם שייכנס לארץ.

ממילא גם מגיעה הנבואה השניה שיקבלו את הברש. וכמו כן מגיעים לגוג ומגוג, ומבאר השם משמואל שהרי הם מגיעים מיפת, והוא שייך ליופי חיצוני, וכיון שעם ישראל שייכים יותר לחיצוניות, והם נבדלים ממשוה רבינו שהוא הפנימיות, לכן יש מקום לגוג ומגוג לשלוט.

ושמעתי מרבי אלישע הורביץ שליט"א, דהנה יוון מגיע מיפת, ומצינו סתירה שמחד גיסא יוון הוא "חושך על פני תהום", ומאידך גיסא לא ניתנה התורה להיתרגם אלא ליוונית. אלא הביאור, שאמנם יוון הוא החלק החיצוני, וכשחלק זה עומד לעצמו הוא חושך. אך כשמצרפים אותו לקדושה ולערך רוחני, יש בו תועלת גדולה. יוון לעצמו הוא חושך.

אם משה רבינו נכנס לא"י לא יהיה מקום לגוג ומגוג בא"י, שהרי הוא מביא את החלק החיצוני. אך כיון שמשה לא נכנס לא"י, וחסר לעם ישראל עומק הפנימיות, שייך אפוא שיקומו עליהם גוג ומגוג.

וי"ל שזה כלול בדברי המהר"ל, שהתגברות ישראל על גוג ומגוג היא מכוח השבעים זקנים, שכן כוחו של משה עצמו כבר לא עומד להם, מפני שאינו נכנס עמם לא"י, ומה שנותר הם הע' זקנים שהאציל עליהם את רוחו.

נמצא שכל ג' הנבואות תליין זו בזו.

דף יז-ב

יודע לטהר השרץ

סנהדרין שפתחו כולם בחובה, פוטרם את הנידון. וצ"ב מה הטעם לומר שמפני שכולם רואים לו חובה, על כן ננקוט שהוא זכאי.

ובהמשך הגמ' אמרינן שאין מושבין בסנהדרין אלא מי שידוע לטהר את השרץ מן התורה. והקשה ר"ת בתוס', דמה לנו בחריפות של הבל לטהר שרץ שהתורה טמאתו. והתוס' האריכו בתירוק.

המהר"ל בדרוש עה"ת מבאר כך. בכל דבר יש צדדים להיתר וצדדים לאיסור, וכן בטהרה וטומאה. גם בשרץ חייב להיות בחינה של טהרה. צריך שהדיין יצליח לתפוס את בחינת הטהרה שיש בשרץ, הגם שבפועל הוא טמא. ומביא דוגמה, שיש ויכוח אם העצים מיסוד הרוח או העפר, ושניהם אמת אלא שיש יסוד אחד מרכזי. כך השרץ אמנם טמא, אך יש לו בחינות של טהרה.

השם משמואל (פרשת מצורע תרע"ו) מבאר יותר, ידוע שבעוה"ז יש ערבוב טוב ורע. כל דבר בעולם יש בו ניצוצי טהרה וניצוצי טומאה. בשרץ עצמו יש ניצוצי טהרה. וכן איתא בעירובין (יג, ב) שהיו תלמידים שהיו מטהרים את השרץ במ"ח פנים או ק"נ פנים. והביאור, שמצאו ניצוצי טהרה בשרץ כמניין הזה. וזהו שהצריכו כאן שהדיין בסנהדרין יצליח להגיע לכך שיוכל לראות את נימי הטהרה שבשרץ.

רבי צדוק הכהן (קומץ המנחה ח"א) מבאר על פי יסוד זה את הגמ' הקודמת שאם כולם מחייבים יש לפטרו, שלכל אחד מישראל חייב שתהיה בחינה של טוב. כשיש שבעים זקנים, לפחות אחד מהם צריך לראות את הטוב שבאותו אדם. וכפי שהבאנו לעיל, ששבעים זקנים הם כנגד שבעים פנים לתורה, דהיינו שבעים אופנים לתפוס את התורה. ואם כולם רואים את אותה תמונה, יש כאן חסרון. שאפילו הרשע הגמור יש בו ניצוצי טהרה וקדושה. ואם לא מצליחים לראותו, כנראה שלא רואים נכוחה את התמונה.

כל העולם הוא ערבוב טוב ורע, ועל כן כל אחד מהדיינים צריך להיות בעל יכולת לראות את הבחינות השונות בכל דבר. וגם מוכרח שלפחות אחד יראה את הטוב באותו אדם ויזכה אותו. והדברים נפלאים.

דף יח

שתא בתר ירחא אזיל

כהן גדול אינו יכול לשבת בעיבור שנה, שכן יש לו נגיעה שלא לעבר, משום צינה ביוה"כ. ואמר רב פפא שמע מינה שתא בתר ירחא אזיל. פירש רש"י "אחר ירחים הראויים להיות אם לא נתעברה, הולך קור וחום של שנה, וצינה הראויה למרחשון הוי בתשרי כשמתעברת". כלומר, אם מוסיפים חודש לשנה, במקום שהחורף יגיע במרחשון, הוא יגיע בתשרי. והקשו התוס' שהרי כל עיקר מטרת עיבור השנה הוא כדי שהחורף יגיע בזמנו ולהשוות שנת החמה עם שנת הלבנה. ותיצו שיש סיבות נוספות לעיבור, ופעמים שמעברים מאותן סיבות ולא מפני התקופה, ואז הקור של תשרי יהיה כמו בשנים אחרות.

הצפנת פענח (קידוה"ח פ"ד הי"ג) מבאר שהנידון הוא האם הוספת חודש העיבור הוא אחרי החריגה או לפני, כלומר: חודש העיבור נועד להשלים את הפיגור של י"א יום בכל שנה בין שנת לבנה לשנת חמה כאשר לאחר ג' שנים בערך נוצר פיגור של חודש. אלא שיש לדון האם לאחר צבירת הפיגור של ג' שנים, אז מוסיפים חודש ומשלימים את הפער. או דילמא שאת החודש מוסיפים עוד לפני צבירת הפער השנתי, ואז נוצרת בליטה הפוכה של חודש, כאשר במשך ג' שנים 'פורעים' את הבליטה הזו, ולאחר ג' שנים היא מתאזנת. הנפק"מ היא, שלפי האופן הראשון לעולם סוכות לא יהיה קר, אך לפי האופן השני, בתחילה יהיה סוכות בתקופת החורף.

אך עדיין צ"ב, שכן אנו רואים בימינו שחג הסוכות יכול ליפול בחודש אוקטובר ולפעמים נובמבר. כך שלפעמים יהיה חם ולפעמים קר. ומה הנידון כאן בסוגיא.

ויש בזה ביאור נפלא במעיל צדקה (ס"ה) וצויין בגליון הש"ס, וכן בחת"ס (או"ח ס"י ד), ע"פ הירושלמי סנהדרין (א, ב), דעיבור השנה גורם לשינוי הטבע, ודרשו את הפסוק "אקרא לאלקים עליון לק-ל גומר עלי", בת ג' שנים ויום אחד בתוליה אין חוזרין, אך אם נמלכו ב"ד לעבר השנה בתוליה חוזרין. דטבע האשה משתנה ע"פ החלטת בית הדין.

וזו היתה ההו"א בגמ', דשמא יש שינוי בעונות השנה ע"פ העיבור, דאם ב"ד מוסיפים חודש וסוכות מתאחר, גם החורף יתאחר, ולא יגיע בו הקור. ובזה מחדשת הגמ' דלא אמרינן כן, ומבאר החת"ס, דרק במה שנוגע לדיני תורה הטבע נפעל לפי העיבור, אך בעניני עונות השנה לא. ורב פפא רצה להוכיח שהקור והחום לא משתנים לפי העיבור, וזה שורש הדין.